

Lakatos-Fleisz Katalin

FECSEGÉS ÉS HALLGATÁS

- Tompa Andrea: *Omerta. Hallgatások könyve*¹ -

Íme, egy újabb Kolozsvár témájú regény Tompa Andrea tollából, amely viszont, úgy tűnik, becsapja az olvasót. Hiszen az *Omerta – Hallgatások könyve* cím alatt szinte fecsegően bőbeszédű történetmeséléssel találkozunk. Ráadásul nem is egy, hanem mindjárt négy történet (négy regény?) lapul meg ebben az oldalszámaival is imponáló, nagyigényű könyvben.

Sietve meg kell jegyeznünk, épp ez a bőbeszédű, ráérősen mesélő narráció adja az erényét a könyvnek. Ez a vaskos regény ugyanis nem akar nagyotmondó, bombasztikus lenni. Habár végigvonul benne a kommunizmus minden sötét bűne: pártérdekek, egyházüldözés, kollektívizálás, blokkosítás, de mindezek mintegy háttérként, a szereplők beszédének, értelmezésének alárendelten. A hömpölygő beszédfolyam egyfajta függöny, ami meg is mutat, de el is takar.

De milyen is ez a négy főhős négy könyvében megjelenő hömpölygő beszédfolyam? Milyen nézőpontból mutatják meg a dolgokat? Különbséget kell tennünk hang, nézőpont és nyelvhasználat között. Megállapítható, hogy a regény négy könyvében bár különböző nézőpont, de egyetlen hang vonul végig. Mintha ugyanaz a ráérősen mesélő hang egységesítené mind a négy, meséjüket mondó szereplőt. Nyilván a mesélők nyelve mindegyik könyvben kissé eltér. *Kali* könyvében a széki parasztasszony ízes tájnyelve nem lehet azonos a rózsanemesítő Décsi Vilmos autodidakta „nép fiának” valamivel tanultabb, reflektáltabb nyelvvel (*Vilmos könyve*). Annuska – Décsi Vilmos pártfogoltja, szeretője – a nehéz sorsú hóstáti lányka szükségszerűen naiv hangon szól (*Annuska könyve*), míg testvére, a szerzetes Eleonóra szintén naiv, egyszerű nyelvét minduntalan átjárja az egyházi kegyesség értelmezési sémája (*Eleonóra könyve*).

1 Jelenkor Kiadó, Budapest, 2017, 628. o.

Mind a négy szereplő esetében a beszéd elsősorban belső beszéd, önmaguknak szóló nagymonológ. A narrációs módok lehetőségeit ismerjük. Az egyes szám harmadik személyű, XY tudta..., úgy érezte... típusú narráció esetében az olvasónak az az érzése, hogy az elbeszélő mindent tud, teljes mértékben rábízhatja magát a narrátor vezetésére. Ám a narrátor mesélése mégsem *beszéd*, hanem egy elvontan lebegő *hang*, így ha a szereplőket beszélteti, akár belső beszéd erejéig, az mindig csak betoldás lehet. Az elbeszélői nézőpont és a szereplők beszéde itt elválik.

A másik lehetőség, a szereplőket közvetlenül megszólaltató narráció, amikor a nézőpont és a beszéd egybeesik. Az beszél, aki közvetlenül látja a dolgokat, nincs egy fölöttes értelmezői szűrő. Persze ez a narráció már korántsem lehet mindentudó, ám az olvasó itt épp ezt a sajátos, ha úgy tetszik, korlátozott tudást élvezheti. Ennek a helyzetnek az előnyét aknázzák ki – a mai magyar prózában meglehetősen gyakran szerepeltetett – gyerekelbeszélők, akik friss, még reflektálatlanabb világlátásukkal sokat tudnak elmondani.

Nos, az Omertában nem gyerekek a mesélők – illetve valahogy mégis azok. Abban az értelemben hasonlóak a *gyerekelbeszélőkhöz* (vigyázat, nem gyerekekhez!), hogy karikírozottak, saját nézőpontjukba zártak. Kali, a kissé faragatlan, darabos széki parasztasszony a falujában tanult sémák: a történetek és mesék által értelmezi az új, egyszerre cseléd és szerető helyzetét Décsi Vilmos házában.

„Mindég így mesélek a gazdának, végre van, ki hallgassa. Mesélek egyet, s hallgatunk egyet. Hallgatjuk a rózsákat, így mondja a gazda. Az az ő meséje biza. A csend. Sokat mind hallgat a gazda. Lehet, attól olyan ideges. Hogy ő nem tud úgy mesélni.”

A következő részben, *Vilmos könyvében* a beszéd szolamát átveszi az eddig külső nézőpontból láttatott gazda. Most ő kezd el beszélni – eddig csak róla beszéltek –, és az eddigi beszélő, Kali kerül kívülre. Vilmos könyve a legterjedelmesebb könyv a négy közül, és a nézőpontokkal való játék talán ebben a részben érvényesül a legjobban. Mire gondolunk itt? A könyv azzal indul, hogy Vilmos kertésznek a Securitate számára írásban kell összefoglalnia eddigi rózsanemesítő pályáját. Humoros helyzeteket generál, ahogy a kertész, mintegy teljességre

törekedve, a rózsanemesítés részleteit ecseteli, amikor is az elvtársak azt a saját nézőpontjuk szerint értik félre. Továbbá hasonlóan ahhoz, ahogy Kali nézőpontjában Vilmos gazda saját arcukat kap, Vilmos nézőpontjában Kali is megkapja a maga arcát – a rózsák mintájára. *„Legalább itt van ez a Kali. Nagyon okos asszony egyébként. Mint egy remontáns rózsza: erős, jó tüskés és ellenálló a betegségeknek. És éppen most remontál. Mondom is neki: – Másodszori virágzásnak eredtél te, Kali.”*

Vilmos kertész felemelkedés-történetében, a Pártba való beléptetésétől egészen a párizsi világkiállításon való részvételéig egyfajta naiv hang érvényesül saját helyzetét, valamint a rendszert illetően. Nem értelmezi, mivel úgy tűnik, nem is érti, csak elmondja az eseményeket. A Pártba való ünnepélyes felvételekor, amikor életrajzát ecsetelik, legfeljebb csodálkozni tud, honnan tudnak róla ilyen sokat, de csodálkozik azért is, mert soron kívül, előzetes tagság nélkül felvették. De mintha szándékoltan naiv lenne ez a hang, rájátszottan keveset tud. Vilmos ugyanis Jordáky Lajos bebörtönzése kapcsán sem tud többet, pedig elmondása szerint a legjobb barátja. Meglepő, hogy valaki a saját barátja bebörtönzéséről csak ennyit tudjon mondani: *„nem lehet megérteni, miért tették börtönbe.”* Legfeljebb csak találgatásokra futja: *„gondolom, ott is a magyar érdek túlzott szolgálata lehetett a baj, pedig ő aztán illegalista is volt, baloldali.”*

Persze a naiv hangot fel lehet menteni azzal, hogy olyan váratlanul történnek az események – például a magánakvaló, ám tehetséges kertész pártba való beszerzése –, hogy nincs távlat, értelmezési keret a dolgokhoz. Minden akkor, azonnal történik. Vilmos kertész ezért nem tudhatja összekapcsolni a dolgokat – például a területi autonómia kérdését, barátja bebörtönzésével – és ezt bevallja maga is. *„De isten bizony, nem érti az ember a területi autonómia dolgát se. Most akkor ki dirigál? Bukarest vagy Vásárhely?”* Ám úgy tűnik, nem is töri magát annyira a dolgok megértésével, mivel neki van egy saját világa, egy hátország, aminek a törvényeit ismeri, és számára az egyetlen kötelesség. *„Nekünk a magunk dolgával kell törődjünk”* – mondja ki egy helyütt.

Vilmos naivsága viszont jót tesz a történetnek. Ugyanis épp azért, hogy nem tudja, mi történik körülötte, mégis nagy karriert fut be – Románia és a micsurini kertészet képviselőjeként őt küldik el 1958-ban a párizsi világkiállításra –, egyfajta rokonszenves népi hőssé válik. Kis túlzással, egyfajta Ábel Amerikában, aki nem győz csodálkozni a körülötte hirtelen kitágult világon. Ami nem tagadható, próbára is teszi kissé begyöpösödött világgképét. Az olvasó számára üdítően humoros jelenetekben bővelkedik ez a rész; például, amikor Meilland személyesen kitünteti Vilmost, azonban később kiderül, hogy nem is maga Meilland, továbbá a nyelvi nehézségek leküzdése – és még sorolhatnánk.

Annuska könyve – habár nagyon ízes, az olvasó számára élvezetes nyelvet használ – nem sok újat tesz a regényhez. Önmagában nézve is kissé önisméltló, statikus. A *Vilmos könyvében* elindított mellékszál kap itt önálló hangot, Vilmos fiatal szeretője, pártfogoltja, a félárva hóstáti lányka saját története. A naiv hangnak itt nincs tétje, többletértelme, hiszen milyen hangja legyen egy mindössze tizenhét éves, életét a saját kert és a piac között élő lánynak? Annuska története valójában a „*jaj, Istenem, hogyan boldoguljon szegény lány ebben a nehéz világban*” típusú beszéd kibontása. Ugyan hellyel-közzel a társadalmi-politikai események is hangot kapnak, de a naiv hang miatt az olvasó már fel sem kapja a fejét különösebben, mikor az 1956-os házsongárdi koszorúzásról hall, vagy a kollektivizálásról a hóstáti lányok szájából.

Újszerű, az olvasót meglepő nézőponttal szolgál viszont a regény utolsó része, *Eleonóra könyve*. Ebben a könyvben is megvan a kapcsolat, a folytonosság az előző, *Annuska könyvével*, mivel Eleonóra nem más, mint Annuska Rózsika néven emlegetett testvérnénje, akit a kommunista rendszer koholt vádak alapján tíz év börtönre ítélt. Eleonóra ugyanis szerzetes (neve fogadalmi név), a rezsim egyházüldözésének egyik áldozata. Az ő saját, egyéni beszédmódja, amivel a világhoz viszonyul a római katolikus egyház kegyességi nyelve. A hit nyelvének a hatalom nyelvével való összeütközése – mint nyelvek eltérése – ugyan még egy csipetnyi humort is magában foglal, egészében mégis mellbe-

vágó. Mint szabadulásának napján a szekuritátés tisztel való párbeszéd:

- „ – *Ki szervezett be? – faggat.*
- *Engem csakis Jézus hívott – felelem neki.*
- *Hogy hívott?*
- *Nevemem szólított.*
- *Azt mondta neked, hogy Butyka Rózsa...*
- *Róza...*
- *Gyere, és kövess engem.*
- *Igen.*
- *Név szerint?*
- *Név szerint.*
- *Mentél az utcán és megszólított?*
- *Éppen úgy.*
- *Te hülyének nézel engem?*”

Eleonóra könyvében derül fény arra is, honnan az *Omerta* címe a regénynek. A hallgatás parancsa ez, amit minden elítéltnak alá kellett írnia szabadulása napján. Csakis letartóztatásának indokait és szabadulásának körülményeit mesélheti el tehát Eleonóra nővér. (Előbbi esetben már amúgy is megszegi az omertát.) Ami bent, a börtönben történt, arról nem beszélhet. Ami lényeges, arról hallgatni kell. A hallgatás ellensúlyozásaként viszont meglehetősen bőbeszédűen, az előző három könyvhöz hasonlóan szinte fecsegően meséli szabadulása utáni időszakát. Beilleszkedését az időközben férjhez ment Annus családjába, a munka világába, valamint felkutatását a többi kiszabadult nővértársának. Üdítő ebben a részben (is), hogy a súlyos mondanivaló nem szorítja ki a hétköznapiakat, a mindennapok apró-cseprő eseményeinek fontosságát. Eleonóra nővér testi elesettsége könyvében ugyanolyan súlyú, mint a társadalmi-politikai mondanivaló. (Sőt, meghatóan gyerekes az a jelenet, amikor a nővér saját maga számára ortopéd cipőt csen el egy áruházból.)

A négy történetet nem zárja le saját beszédfolyamuk berekesztése. A regény legvégén található a szereplők élettörténetét lezáró rövid

összefoglalások erről tanúskodnak. Miért van szükség ezekre a formális lezárásokra? – kérdezhetnénk. Mert az áradó beszéd nem ad és adott elég helyet a történetnek? És az olvasó is szomjazza időközben megismert hősök sorsának alakulását? Lehet, hogy ezekről van szó.

Holdfogyatkozás (1984, bronz)